

ГЕОРГИ БОЖИНОВ

СТАРИТЕ ПОРТРЕТИ

chitanka.info

СТАРИТЕ ПОРТРЕТИ^[0]

Някъде из вехтораците по колибите излезе тази картичка. Стара, покафеняла, с петънца от влажни пръски и от мухи, надупчена от кабарчета, с които била забождана по стените за украса. На гърба нищо не е писано. Има само едно по-голямо петно като разперена патица. Мейд ин Франс. Фабрике ан Франс. Лео, Пари. № 1354. Отпред той и тя са хубостта от двайсетте години на века. Тя с кичур над едното око, наклонена главица към него, с мечтаещ гален поглед, отправен галено някъде — към брадичката му или към небето, такава е модата, полуотворени и полуусмихнати устица със зъбки. Палтото дълго като сегашните и цялото потънало в цветя; цветенце на долното копче, цветенце на горното, също и на ревера. На другия ревер цветенцата са повече. Там нейната ръка държи букет рози, а неговата ръка нежно придържа нейната под рамото. Момент така. (Едно, две, три...) Готово. Две полуусмивки. Леле, кви са убави. Тренчкотът му измачкан, но не елегантно, не огладено измачкан, а просто измачкан, негладен, с увиснало краище на колана, с увиснала предълга ремъчка на ръкава. Един сладък, гладък, женствен, олигофреничен тип с дълга конска глава, надвесена над нейната, едро озъбена полуусмивка, гладка коса, гладка муцунка, гладко чело и навярно също така гладък мозък зад челото. Мъж, роден не от мъж и от жена, а сякаш само от жена. Светът току-що е излязъл от една война и бърза да я забрави, сто години не е имало сериозни войни и това е първата сериозна, и светът мисли, че вече няма да има войни. Но толкова много са грозните спомени и останки, светът още няма време да ги помете и очисти — и само бърза да ги закрие с нежни цветенца и сладки картинки, забодени с кабарчета върху грозотиите.

Точно същият сладък тип пътуваше веднъж във влака. Разговаряше със спътника си по купе и от разговора се разбираше, че

работи като инженер някъде в крайдунавските градове, че е много трудно да се следва в МЕИ-то, а също и че е много трудно човек да се ожени. Не да се ожени, а като се ожени. Казвали му приятелите да не се жени. Но въпреки това инженерът се оженил за своята инженерка. И ето сега, гледам един мой приятел: храни детето с кифла, детето му на четири години. То си играе, а той от време на време го вика, кара го да зяпне и му пъха кифлата в устата. Ама и аз така правя... Това е животът... Човек като си разбие нервната система... Защото и аз си разбих нервната система. Жена ми, и тя си разби нервната система...

Инженерът изглеждаше бодър, цъфтящ и благоустроен, нервна система не му трябваше много и затова можеше да я поразбие. Влакът беше влязъл в кривия тунел под Брежниците, а когато излезе, опушен, на светло и тръгна край реката, до реката долу в дола пак се мярна оная къща. Къщата беше стара, почерняла и пуста. Никой не живееше в нея. Дворът — и той запустял, къпинясал...

Къщичка до реката. През реката дървено мостче. Трева зелена, цъфнали овошки, бръмчат пчели, в гората пеят пилци. Млада жена простира пране на двора. Мургава, с весели светли очи. От къщи излиза млад набит мъж с бичкия на рамо. Иване! — вика жената и той спира на мостчето и се обръща. Тя отива при него и почва да му говори нещо, което не може да се чуе от реката, и му оправя яката на дрехата, че се е обърнала с единия край. После мъжът отминава надолу по пътя, димът от цигарата му се топи.

Жената слиза до рекичката, дето се плавят дълги бели платна, вади едно от тях, надига се и дълго гледа надолу по пътя.

Старите къщи, покрити с плочи, умират бързо, когато ги няма стопаните им. Умират от жал. Стига плочите да се разместят малко. Тогава дъждът влиза вътре и таванът прокапва. След някое време гледаш — издънил се целият таван и се срутил. Плетнята му се оголила като ребра на скелет. Там, дето паднал таванът-разпилени наоколо вехти хартии, парцали, разни непотребни неща, потрупани с купища пръст. А между хартиите може да се изрови една стара фотографска плака от двайсетте години. Той — набито младо момче с решителен поглед, бяла риза и връзка. Тя — младо момиче, доверчиво положило и двете си ръце на рамото му, с дълга рокля като сегашните, но на нея стои, малко непохватно, и булчинско було, което се спуска отзад от главата надолу. Нейните весели светли очи на момиче малък

дяволу, което ми минава през двора, тия живи жадни очи говорят: щастие. Над главите на двамата увиснали пламъците на нарисуван листак, отзад несъществуваща балюстрада с подпори във вид на вази, далече отзад планини и гори, недействителни и те. До двамата само един действителен стол. Най-мило е лицето ѝ, малко диво и нежно, с тия вакли, но светли очи, лицето цялото сияе: щастие. На роклята, дето се отваря голямата яка, се изметнала една златна парица...

Минаваха годините.

Младото момче стана млад мъж.

Той работеше здраво и спорно, отбираше от работата си и я обичаше. Правеше къщи по колибите из балкана и по полето. Сам направи къщата си на това място. Обичаше да бъде заобиколен с много хора и бързо се сприятеляваше с всички. Обичаше да се събере с приятели в тесните колибарски кръчми, да пийнат и да попеят. А после, кога се прибира, да я вика отдалече. Тя се ослушваше до прозорчето сама и го чакаше.

И — минаваха годините.

Тя все по-дълго се заседяваше до прозорчето и се ослушваше за него — дали ще се прибере от кръчмите. После им се народиха деца. Децата пораснаха неусетно и полека, криво-ляво хванаха пътищата си, свиха из тях и се пръснаха. От работа, от раждания или от чакане жената посърна и стана баба. А Иван стана дядо Иван. Той се пропи съвсем. Пропи и единствената златна парица от гердана ѝ. А когато тя умря, той се запи непробудно и пи два месеца. После умря и той.

Остана да живее къщата. И стои тя сега, от влака може да се види, ослепяла и помръкнала. Руши се полека-лека, по камъче, по дръвце. Камъче се отрони от зида или плоча се смъкне от покрива. След някое време ще умре и тя. Ще остане тогава само старата картичка. Залепвана някъде и отлепвана, и отгъняла поради това, забождана и отбождана по стените, оръфана и смачкана, но жива. Картичката, дето са двамата млади, млади и зелени като пламтящия нарисуван зелен листак над главите им. И от цял един живот ще остане само картичката. Докато се потули някъде из вехториите и умре и тя.

Това е.

* * *

Старите портрети. Кафявите стари портрети. Наивни и смешни, надути и важни. Мили понякога. Или грознички. Страшни понякога. Всякога безстрастни, безпристрастни. Сгъстени мигове от нещо било. Образи на истина и лъжа. Устойчивост на нещо течащо и неустойчиво. Отломки на живот, готов да се разсипе отново и да вземе нови форми и гледки. И всяка отломка е от мънички мозаични камъчета, които в следния миг ще се подредят отново и ще направят новата гледка на същия живот. И всяка отломка казва: съм това, което виждате, не това, което мислите. Защото всяка отломка е лъжа, която не може да покрие цялата истина. Лъжата е благопристойна, рентабилна и благоплатена, законна. Истината е винаги малко незаконна.

... Линията се открива. Тържествено, на дванайсети януари дванайсета, при Царева ливада. И цялата царска фауна, целият царски двор е напълнил Царевата ливада. Часовникът спрял стрелки на 10 часа и 4 минути. Един генерал козирува. Един бомбелия се навел малко напред, в поклон навярно. Бомбелията отскоро носи бомбе, един смотан бомбелия, баща му носил български калпак. Друг с цилиндър. Цилиндра или цилиминдра, както го казва простият народ. Много бомбета, много цилиминдри и фуражки, много нещо. Радославов с двойната брада. Господа с високи яки и тежки усмихнати мустаки. Дами с шапки.

Отпред две много мили, млади и хубави дами. Едната отрупана цялата със зверски кожи. Отзад — скопосани, сресани на път селски даскалицы. В средата

ФЕРДИНАНД РЕЖЕ ЛЕНТА.

До него, изглежда, Борис. Невзрачен, призрачен от рождение. Две момиченца държат лентата, сами с ленти през рамо. Отзад — машината и влакът, с който сборището е дошло от царската столнина. По краищата, несъгледано от бдителния придворен фотограф, се покатерили по стените няколко лица от местните поданици. Момент така...

Линията е открита. Линията, под която легнало цяло колибарско поколение. Под която цяло колибарско поколение положило кости за траверси.

... Чешма. Открива се нова чешма. Събитие за дописка.

1927 Г. 22 СЕП.

Чешма със синджир, и тас на синджира. Съвременен кран. Отвъртете го, за да тече на снимката. И чешмата тече съвременно. Да не мислите, че не тече? Това е истинска чешма, вода излиза от нея. Голяма работа — чешма. Голямо нещо.

Отпред полицейски пристав с плетени екселбанти, неугледен на форма, свиреп на поглед. Дали полицейската форма дава свирепостта? Или свирепият поглед непременно търси рамката си в една приставска форма? Тайна ест. Приставът се подпира на бастун. На бастун се подпира и Даскала с бомбето, младо даскалче, под мишницата му папка, пише на нея „Дело“. Сакото спортно, омачкана яка, връзка. Един суров, безцеремонен. Кмет с дебело бомбе и най-дебелия бастун. Посяга по някой път да побийва — затова е кмет. До него окапал старец със сако на пръчки и очила в горното джобче, пръстен, патерица, бомбе. Бил е нещо по-рано — обувки носи. Навярно Инженерът на чешмата. Прост селянин с калпаче, щастлив, че ще излезе и той „на патрет“, никога досега не е излизал, все не случвало да излезе. А сега се случило. Щастието му е в разтегнатите мустаци, в сетрето с окъсаните и поради това окъсели ръкави, в пояса, в двете големи дупки на коленете; единият крачол малко изхвъркнал настрана; навуца, цървули... Селският разсилен — куртка, само горното копче закопчано, фуражката смачкана, ръце, обтегнати по кантовете, обтегнат по устава войнишки поглед, провиснали бели мустаци като на руските царе. До окапалия Инженер друг Прост селянин, но малко по-горен от първия, това личи и от калпака му — с притиснат връх отгоре, като капа в капа; сетрето не е окъсано, но е сетре, ивичеста риза — домоткана и тъмна, да не кирлясва бързо,

дебело надиплени потури, стоятни и празнични потури, и рушки опинки, пак пояс. Добра душа, кротка и мирна като добиче. Първият Прост селянин е хитър, но въпреки това си останал сиромах, шмекер е малко и зевзек, наместил се до Кмета и стига до рамото му. Ние сме до рамото на властта. Вторият Прост селянин не държи да бъде до властта; има си имот, това му е нему власт и опора. Първи селянин, Втори селянин.

Цялата власт, малкият модел на властта, с охраната ѝ, с просветата ѝ, с благоустройството, обществените грижи и верноподаничеството, е тук. Всички, които носят бастуни, носят и папки „Дело“, кой знае защо. От ония папки с твърди кори, двойно „е“ и тройни връзки за завързване на книгата. Добрите, вдъхващи трепет пред властта стари бюрократски папки.

... Пак снимка, пак от колибите. Буржоазия, средна. Или тежка, но не най-тежката. Дошла да види как живее раята. Мушанов отстрани се усмихва под своя прочут мушановски мустак. Дами зрели, патили и врели, окичени и оборудвани богато. Една от тях: вдлъбнатините под скулите, тия севернорасови вдлъбнатини, говорят за потомствено охолство. До нея млада и очарователна плебейка, издигната от случая и на случая усмихната. Герданче върху чернотата на облеклото, шапчица. Единствена тя в чар на човечност или в сок на любов. Останалите — остри и туршиенокисели. Една педантка с очила. Една неподвижна и вкостенена. Една превзета и горда с положението на съпруга. Хладен господин, олицетворение на скепсис. Защото може би дамата до него е тънка и зла като чушка. Или дамата е тънка и зла, защото господинът от другата ѝ страна е господин Св. Свинев. Господин Мрачен мустак, мило весел и духовит в компания, а страшен зад бюрото. Отзад встрани — рано побелелият, замислен господин, който понякога говори за възвишени и тънки материи и е донесъл диплом от чужбина, след десетина-петнайсетгодишно следване из бирариите. Господинът с прехапаните устни — безучастен, несуетен,

„по-скоро щракай и се махай, или да се махаме“, равнодушен към националните идеали и без национални идеали.

И така нататък. За много неща говорят старите портрети. Забелязал съм, че те проговарят, когато остаряят. Може би защото говорът им вече е безполезен и безвреден. Старите портрети, които честно показват истина и лъжа и завинаги остават млади.

* * *

Шумел камъци, дървения гнулись...

Пред замлъкналата воденица на дядо Мартин, ниско до реката, има полянка е мека, хладна отава. Реката шумоли тихо наблизко, водата под зеления улуц пада под воденицата и глухо пръска в камъните, глухо като вятър в гора. Върбите, дебели и стари, окастрени, от старите им глави избила буйно косата на младия несресан клонак. Гората се дига насреща в усоя. Полянката е тиха и ласкава, свети слънце.

На тая полянка бяха дошли петимата. Набраха дърва в гората и накладоха дебел огън, разринаха после жарта и завъртяха над нея кол, на който бе набито едно едро, розовомускулесто шиле. Натопиха две дамаджани в бистрото каменно вирче на реката. Намериха един орех из дола и наскубаха малко орехова шума.

Бяха дошли на Черешови кладенци, на баните. Ръшналия няколко дни из околността, докато намерят това закътано място, дето да бъдат сами. Бяха от разни краища. Събиралия се всяка година за по няколко дни ту при едного, ту при другото. Сега решили да дойдат тук, при никого, да направят обичайната си годишна сбирка, да окъпят старите кокали на баните, хем да окъпят и душите. Бай Цирко, весел и младолик. Бай Енчо, сух, суров, остър като нож — жена му го чакала двайсет години да се върне и не го знаела жив ли е, умрял ли е. Тихият, мекият, приглушеният под невидима сурдинка бай Георги. Илия, стегнат и солиден, още як и още млад, умерен и темелен. И бай Ганчо — нисичък, пълничък, наивничък, добродушен, дрезгавещ, черен, с цели храсти от косми, поникнали от ушите и ноздрите му.

Петима побелели и разни мъже. Докато се суетяха около шилето, бай Енчо отвори една по-малка дамаджана с ракия, отпи две-три глътки и я подаде да върви в кръг. И запя тънко и тихо:

Шумел камъш, дървения гнулись...

Ах, момчета, помните ли Керч? Спомниха младостта в Керч. Завода, бригадира Коваленко, чеха Кухта. Дъбови бъчви за износ. Помните ли оная вечер, когато се снимахме? Младо и буйно време беше, ах, славно време беше. Ето ги петимата на снимката, млади, буйни, хубави момчета, облечени чистичко и прилично, на вратовръзките им възлите колкото юмрук — по модата на трийсетте и седемдесетте. Снимката минава от ръка на ръка като дамаджана, стара, крехка дамаджана с неизвестно, но силно питие. Помните ли: шаг влево, шаг вправо — считається побегом, приказано стрелять? Помним, но това беше по-късно, по-късно, ехе, много по-късно. Преди това беше оная февруарска нощ на трийси осма. Нея нощ сънувах сън: една черна ръка ми подава черно кълбо с черни конци. Размотай го и го намотай отново! И аз давам кълбото на другарите си... Кълбо конци е на яд, имало ядове да берем... Нея нощ Илия го нямаше, него после го взеха, беше по любов излязъл. Другите — в други смени. Ордер без подпис и печат. Пиши против Коваленко! Как ще пиша против бригадира си, като сме все едно братя, душа в душа сме? Пиши! Няма. Не мога. Не можеш. Водете го — там... Там задушно, гъсто един до друг, един връз друг, не да седнеш, не да легнеш. Припадналите и умрелите паднаха чак сутринта, когато се поразредихме, държали сме ги притиснати и изправени помежду нас си. Сутринта — петнайсет минути за пикаене и за друго. Как ще пикая отгоре му, като е клекнал?! Пикай, враг на народа... После влакът, севастополският затвор, строен 1905-а. Колани, копчета изрязани, искаха да вземат часовника — счупих го. Там ни разделиха. Пуснаха ме при едни малолетни хулиганчета, крадлета, най-големият четиринайсетгодишен. Три истински тигърчета с подраснали нокти. Убиват те като нищо и те не мислят била. Видях на една гара как отрязаха носа на едного с бръснарско ножче, с ножчета тогава работеха. Искаха ми чорбата и половината хляб. Нощем едва спя. Бях във форма, владеех малко бокс.

И един път лиснах чорбата на главата на тартора им и като ги почнах... Бой до напикаване. И ги натиках под нарите и тримата. После ги извадих. Кой иска да яде моята чорба? Дядя, я не буду... —

най-малкото казва. Через него открих ножчето къде го крили и го прибрах...

После ме преместиха при едни деветдесет души, за всякого по 36 санти на нарите. Хилядо пъти за три месеца премислих живота си. Както и да е... Търсят занаятчии. Аз шлосер. Илия се писа бръснар. Той все малко се цепи, пестува парици. През октомври ни викат на етап. С одеждой, викат. Шаг влево, шаг вправо... На влака. Симферопол, Харков, конски вагони столипински — вътре с решетки като за зверове. После Котлас. Въшки черногъзи. Глад. Изядохме едно куче от охраната. После на ешелон — трийсет и шест дни на изток. Илия разнася кипяток — пак се нареди Илия. Коя гара сме? Кипяток. Има такава гара. Разнася Илия вряла вода за чай. Печки чугунки. 24 кила дърва за 24 часа. На Владивосток стигнахме рано сутрин. Пак: шаг влево, шаг вправо, считається побегом — приказано стрелять... Пересылка. Забележителен етапен лагер. Духа норд-ост, сипе ситен, траен дъжд. Садись — в калта. И сядаш, какво ще правиш. Три часа седене и чакане пред лагерните врати. Там ни разделиха: едни за Чукотка, други за Колыма. По категории делят. Категории много: пш — подозрителен за шпионаж, крдт — контрареволуционери троцкисти, крпо — контрареволуционери повстанческой организации, кса — контрареволуционери антисъветисти, све — социално вреден елемент, сво — социално опасен, кра — контрареволуционна агитация... Случихме се за Колыма. Един беше умрял, два дни го крихме, за да му вземаме хляба. Параход „Джурма“. Магадан. Оттам седем-осемстотин километра нагоре към Колыма, река Индигирка, долината на Чай-Уря. Вечно замръзнала земя, под земята злато, ще копаем това злато. Ръчно. „Колыма, Колыма, чудная планета, двенадцать месяцев зима, остальное лето...“ Студ. При 60 градуса не се работи. До 59 и половина се работи. Десет часа на ден — злато. Два часа помощни работи. Два часа за дърва в гората. Това е денят. Бригадир — един криминалист. После го убихме. Човек за човека е лисица. Всеки гледа да спаси ляба и живота. Имаше в бригадата един професор, историк и философ, с Ленин издавал „Искра“ в Берн. Стар човек, пазехме го. Отидем вечер за дърва, него не го караме да носи, оставим го на някой дънер да седи и да ни чака. Човек за човека е човек. И една вечер, както седял на дънера, мушнал ръце в ръкавите, а ръкавиците в пазвата... така го намерихме заспал. Вече не се събуди.

Работете, ни казваше професорът, това е за добро, това е за социализма. Някога все ще се разбере истината, не може да не се разбере... Сечеха си пръстите някои. Имаше хора отчаяни, сили не им стигаха да дочакат истината. Един инженер си преряза главата на стоманеното въже, когато се навиваше на барабана. Оцелелите самоубийци ги съдеха за вредителство. Самоубиваха се, избиваха се едни други... Обиждаха се. Тварь, блядъ, блядина, падло, подлюка, паскудина, дешевка, дешевая блядъ... Веднъж отрязяхме въжето на бригадира, той падна в кладенеца, вика да го извадим, но не го извадихме.

Ден из ден, година по година, много години. Минала войната, минали години след войната. Петимата млади мъже оцелели и станали петима стари мъже.

Бяхме шестима. Шестия го накараха да пише против приятеля си, един финландец, с него заедно живееха. И той писа. Бяха го уплашили, че ако не пише той — финландецът ще пише за него. И той писа, за да изпревари приятеля си. Финландецът изчезна, нашият остана. Оцеля. И не ходи на Колыма. И сега си е тук и той. Но ние не го викаме с нас...

*Шумел камыш, деревьягнулись,
а ночка темная была...*

Хайде да се снимаме, бракъ!

И се нареждат петимата. Отпред Цирко, до него Ганчо, после Енчо — седнали. Зад тях изправени Илия и Георги. Също като на старата снимка. И снимките стават две, почти еднакви. На старата снимка петима млади мъже. На младата снимка петима стари мъже.

Дайте насам дамаджаните, дръзья!

Дайте — да прелеем пепелищата от старата жаравя...

[0] Този текст излиза като част от пътеписа „Гора зелена, вода студена“ в кн. 3 на сп. „Септември“ от 1975 г. И избухва скандалът. Божинов е описал орисията на петима българи, лежали в сталинските лагери. Съветският посланик звъни директно на Тодор Живков. Ръководството на списанието е уволнено. Тиражът на списанието е

иззет и претопен. Георги Божинов веднага е уволнен като кореспондент на в. „Труд“ в Благоевград и 3–4 години остава без никакво препитание. Съпругата му, която е учителка, също е уволнена. — Б.р.). ↑

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.